

Beide onderstaande artikelen zijn gepubliceerd in *Inspirare. Tijdschrift voor charismatische & evangelische theologie*, jrg. 3 (2021), nr.1, p. 20-27 (van Schepen) en p. 28-36 (van Hierden, Stoppels) in de rubriek 'Wegen tot vernieuwing. Praktijk berichten uit gemeenten en parochies', aflevering 27.

Klink. Een ongemiddelde Veenendaalse kerk in de ondertussenheid

Dirk van Schepen

Een korte kennismaking

Klink is een geloofsgemeenschap die gestart is in 2014. We bestaan uit ongeveer 25 volwassenen en 20 kinderen en tieners. Ons doel is op een frisse, open en creatieve manier geloofsgemeenschap te zijn, waarbij het volgen van Jezus betekenis krijgt in het leven in het hier en nu.¹

De naam 'Klink' is gekozen bij meerderheid van stemmen uit een shortlist van namen die uit de gemeenschap werden aangedragen. Het woord 'klink' kan van alles betekenen, en dat is ook wat we willen. Denk aan het klinken van een fris geluid of een positieve toon of het heffen en klinken van de glazen bij een heildronk. Of denk aan klinkers als de stenen op een begaanbare weg of een deurklink als handvat in de deur naar een zinvol leven. Klinkers en medeklinkers staan ook voor de vaste bezoekers én de gasten, die samen de gemeenschap vormen. Tenslotte: ik las ergens dat God ervoor koos Zijn alfabet van genade in medeklinkers te schrijven (de Hebreeuwse Bijbel kent enkel medeklinkers), zodat het aan de mens is zichzelf er als klinker in te voegen, waardoor het evangelie gehoord en gezien zal worden.

Wij zijn aangesloten bij de Unie van Baptistengemeente, maar we noemen ons baptist met een kleine 'b'. Dat we ons hebben aangesloten bij een landelijk genootschap is omdat we het, juist als klein clubje, belangrijk vinden onderdeel te zijn van Gods wereldwijde kerk. Bij de Baptisten hebben we daarvoor een passende inbedding gevonden, vanwege het congregationalistische kerkmodel: bij Klink nemen we de besluiten met alle gemeenteleden samen. Anders dan bij veel andere Uniegemeenten kun je bij Klink ook lid worden zonder op je belijdenis gedoopt te zijn. Vandaar: baptist met een kleine b.

Dit artikel bestaat uit vier delen. Het eerste betreft een terugblik: hoe en waarom zijn we begonnen? In het tweede deel ga ik in op het concept achter Klink: wat is typerend? In het derde deel plaats ik ons initiatief in de bredere (post)moderne context: waarin zijn we kind van onze tijd? Tenslotte schets ik enkele uitdagingen waar we voor staan.

Hoe Klink begon

'Hoe kun je op een vernieuwende manier vormgeven aan een christelijke geloofsgemeenschap?' Dat was in 2012 de vraag die leidde tot de geloofsgemeenschap Klink. Voor de initiatiefnemers, waar ik er één van was, waren er twee aanleidingen. In de eerste plaats een blik op de achterdeur van de gemeenschap waar we deel van uitmaakten. Een gemeente die groeiend en bloeiend was, met een warm hart voor zending en evangelisatie. Er werd serieus werk gemaakt van het zoeken en verwelkomen van nieuwe gelovigen. Maar er was ook een achterdeur waardoor wij enkele gewaardeerde gemeenteleden hadden zien vertrekken. Vrienden en kennissen die nog steeds volgingen van Jezus waren, maar voor wie deze manier van kerk-zijn blijkbaar niet zoveel betekenis meer had. De tweede aanleiding was ons eigen idee dat er in de kerk meer variatie in vormen geboden kon worden, in plaats van de standaard liturgie van zingen, gebed, zingen, preek, zingen en weer naar huis. 'Je zult maar niet van zingen houden' zeiden we dan tegen elkaar.

¹ www.klinkveenendaal.nl

De gedachte ontwikkelde zich bij ons, dat er met meer variatie wellicht ook andere doelgroepen aangesproken konden worden, en we hoopten hiermee in ieder geval iets te bieden voor de mensen die de kerk via de achterdeur verlieten. Zo vormden beide aanleidingen elk een kant van dezelfde medaille.

Wij als initiatiefnemers hadden hierin natuurlijk geen neutrale positie. Ik zou zelf waarschijnlijk op termijn zo'n kerkverlater zijn geworden, voor wie de oude vertrouwde vorm weinig toegevoegde waarde meer had. Als het even kon bleef ik toen al liever thuis. Maar mijn geloof in Jezus bleef onverminderd, evenmin als mijn geloof in de waarde van een geloofsgemeenschap. Juist omdat ik sterk de overtuiging had dat een geloofsgemeenschap van betekenis was, borrelde in mij een verlangen en groeide de onrust dat het anders zou moeten kunnen. Een aanjagende factor daarbij was dat ik vanwege mijn werk bij de opleiding Theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede veel ideeën en voorbeelden opdeed van hoe kerken in Nederland en wereldwijd aan het pionieren sloegen, in allerlei varianten.

Ik haast mij erbij te zeggen dat de oude vertrouwde liturgie voor veel mensen betekenis heeft, en dat wij daar niets aan af willen doen. Maar in een kerkelijke plek als Veenendaal, waarin er meer dan 30 kerken zijn die allemaal dezelfde vorm bieden (ook al worden er andere liederen gezongen), zou er toch ook wel een plek mogen zijn voor een raar clubje als de onze; met een eigen 'niche'.

En zo zijn we gestart. Als een raar klein clubje, met nieuwe ideeën van een hoog experimenteel karakter. We hielden er rekening mee dat we niet langer dan twee jaar zouden bestaan, en gaven onszelf de ruimte om te falen. Het mooie van het proces destijds was dat we dit initiatief namen vanuit de bedding en met de instemming van onze moedergemeente. Deze instemming was op voorhand overigens niet vanzelfsprekend. Het kostte moeite om hier een gezamenlijke weg in te vinden. Dat dit uiteindelijk is gelukt maakte het die moeite waard. In het eerste jaar hielden we regelmatig contact en wanneer het zou mislukken konden we door de voordeur weer terugkomen.

Als initiatiefnemers werkten we een concept uit, dat we presenteerden aan verschillende groepen. In februari 2014 gingen we van start met een groep van 50(!) volwassenen en veel kinderen. Een groep die groter was dan we vooraf hadden verwacht. We vroegen hen commitment om een half jaar mee te doen, zodat we daarna goed konden evalueren. En na dat half jaar haakte de helft(!) weer af. Velen gingen terug naar de moederkerk, anderen zochten verder. We dachten nog dat we langzaam maar zeker weer kwantitatief zouden groeien en stelden onszelf al de vraag bij welk aantal we zouden moeten splitsen. Inmiddels kunnen we constateren dat we nu al bijna 7 jaar lang een stabiel aantal 'klinkers' kennen van ongeveer 25 volwassenen en 20 kinderen/tieners. Soms komen er mensen bij, soms gaan er weer weg. Soms lopen er gasten een poosje mee.

Het mogelijke idee dat we het lek van de kerkverlating boven water zouden hebben, heeft nooit enig realiteitsgehalte gehad. Maar het feit dat we, zo klein en kwetsbaar als we zijn, een frisse en verrassende geloofsgemeenschap zijn, die van betekenis is voor haar leden, is al die jaren realiteit. Wat genieten we van Klink!

Wat Klink typeert

Langs verschillende lijnen zal ik uitleggen waarin Klink zich denkt te onderscheiden.

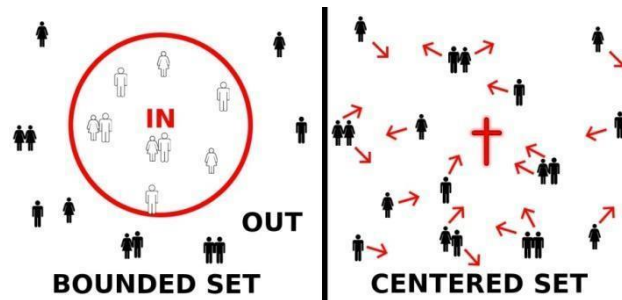
In de eerste plaats werken we cyclisch met wisselende thema's. Via een democratische werkwijze komen we tot relevante thema's, zoals een Bijbelboek, een Bijbelse figuur, een praktisch vraagstuk, een gedeelte van de geloofsbelijdenis, een cultureel fenomeen, et cetera. Zo'n thema gaat vijf weken mee. In die vijf weken hebben we een vaste cyclus.

In de eerste dienst nodigen we een gastspreker uit die het thema inleidt. Dat mag prikkelend zijn en eindigen met vragen. We gaan immers nog vier weken lang door met het thema. Dienst twee kan er elke cyclus anders uitzien, afhankelijk van het thema. In ieder geval is er geen preek. Tijdens deze dienst is er bijvoorbeeld een Lectio Divina, en toen we het leven en werk van Dietrich Bonhoeffer als thema hadden, hebben we een documentaire bekeken. Tijdens de derde dienst gaan we in workshops uit elkaar. We zorgen voor een divers aanbod, zoals een creatieve verwerking, een

wandeling of een Bijbelstudie. Tijdens de vierde samenkomst is er dienst met een verdiepende preek, gehouden door een van de klinkers zelf. In deze dienst wordt het thema verder uitgewerkt, of wordt er een aspect belicht dat in de voorgaande weken onderbelicht was gebleven. Tijdens de vijfde en laatste viering eten we met elkaar (iedereen neemt wat mee), vieren we het avondmaal en kijken we terug op het thema. We stellen onszelf in deze dienst de vraag wat het thema op heeft geleverd en wat we er dus van meenemen. Zo hebben we jaarlijks ongeveer 6 cycli, waarnaast we ook af en toe een dienst hebben buiten een thema om. Onderdeel van het concept is ook dat we elke laatste zondag van de maand vrij zijn.

Het tweede wat Klink typeert is onze waarde 'ruimte voor processen'. De mens is volgens ons altijd de mens onderweg.

Daarom focussen we liever op waar we ons op richten, dan waar we ons precies bevinden. We werken hierbij vanuit het model van de *centered set* in tegenstelling tot die van de *bounded set*.² Bij de *bounded set* bewaak je de grens en stel je je ten doel dat mensen die grens over gaan (binnen de

cirkel komen). Bij de *centered set* bewaak je de kern, die als magneet mensen aantrekt. Zie het schema. Je gaat ervan uit dat mensen zich in processen bevinden en stel je als doel hen richting de kern te brengen. Bij Klink bewaken we en richten we ons op de kern, en maken we ons niet druk over de grens. Dat betekent dat we elkaar in ons levensproces niet de route voorschrijven en dat we ook geen oordeel vellen over waar iemand zich op die route bevindt. Wel bevragen we elkaar op hoe we ons tot de kern verhouden en zijn we elkaar tot inspiratie en voorbeeld. Jezus volgen is een reis die je hele leven duurt. Op die reis leer je God beter kennen en ook jezelf. Een levensweg gaat over bergen en dalen, soms bereik je je doel gemakkelijk, soms via een omweg. Op die reis zijn we samen onderweg en laten we elkaar niet los. Jezus volgen kost soms moeite en gaat gepaard met serieuze vragen.

Het derde typerende aan Klink is onze poging recht te doen aan spirituele diversiteit. Mensen verschillen immers van elkaar, ook in de manier waarop ze Jezus volgen, hun geloof beleven en God aanbidden. Daarom bieden we in onze vormen ruimte aan verschillende soorten spiritualiteit, zoals denken, dienen, expressie, gebed, natuur, stilte, zingen en zintuigen.³ Soms gebruiken we daarbij eeuwenoude en soms splinternieuwe vormen. Al deze vormen krijgen een plek in de cyclus waarin wij onze vieringen vormgeven. Onderdeel van onze opzet is dat we geen doordeweekse activiteiten organiseren, waardoor we alle betekenisvolle elementen van kerk-zijn op de zondagochtend 'moeten' plannen, waar andere kerken deze door de hele week gespreid aan kunnen bieden. Het vierde typerende is de plek en het belang van interactie. In elke viering is er een of andere vorm van interactie, soms plenair, soms in kleine groepen, vaak met behulp van digitale middelen (zoals *gosoapbox* of *kahoot*). Onze ervaring is dat die interactie waardevol is. Het is de manier voor de hoorders om zich het gesprokene toe te eigenen. In plaats van het verhaal van de spreker, wordt het een verhaal van jezelf. Ook is deze interactie bij uitstek de plek waar de kwartjes vallen. Menig keer komen we zo, samen met de spreker (bij Klink is dat m/v), beter tot de kern van de preek of kunnen misverstanden worden weggenomen. Ook biedt deze interactie de ruimte om *samen* onderweg te zijn. In de vragen die de andere klinkers stellen herken je je eigen vraag en bevestigt het dat een bepaalde vraag of mening er mag zijn.

² Deze wiskundige termen zijn voor het eerst toegepast in de context van de kerk door Paul G. Hiebert, 'Conversion, Culture and Cognitive Categories', *Gospel in Context* 1 (1978), nr. 4, 24-29.

Binnen de *emerging church* beweging wordt dit onderscheid veelvuldig gebruikt, ten faveure van de *centered set* benadering.

³ Hiervoor maakten we dankbaar gebruik van de spiritualiteitwijzer: <https://widgets.eo.nl/spiritualiteitwijzer/> (15 oktober 2020)

Het zal niet verbazen, gezien deze typering, dat Klink aantrekkelijk is voor een bepaald type mens, bij wie mondigheid, creativiteit en vrije meningsvorming hoog in het vaandel staat.

Klink als kind van deze tijd

Hoewel we een tamelijk unieke eigen mix van allerlei liturgische elementen hebben gemaakt, realiseren we ons dat we die elementen zelf niet hebben bedacht. Evenzo realiseren we ons dat er veel andere groepen zijn die net als wij tot een bepaalde eclectische mix van vormen komen. Kortom: we zijn kind van deze tijd waarin wij vaak meer worden beïnvloed door onze tijdgeest dan andersom.

Dat Klink kind van haar tijd is, heb ik eens geprobeerd inzichtelijk te maken door gebruik te maken van de TrendRede van 2015.⁴ In dat kader noemde ik Klink een *ongemiddelde kerk in de ondertussenheid*. In de jaarlijkse TrendRede signaleren trendwatchers mijlpalen en piketpaaltjes in maatschappelijke ontwikkelingen en verbinden zij die onderling. In de versie van 2015 stonden drie kernmerken van de ons omringende cultuur centraal: de ondertussenheid, de wederopbouw van betekenis en de orkestratie van het ongemiddelde. Ze bleken alle drie toepasbaar op Klink en ik zal dat ook hier kort toelichten. De ingesprongen en gecursiveerde tekst betreft citaten uit deze TrendRede. Het eerste kenmerk van onze huidige cultuur is de ondertussenheid. In de TrendRede 2015 stond:

We zijn een samenleving in transitie. Ook al kennen we het nieuwe nog niet, we hebben het oude al wel verlaten. Dit oude bleek inadequaat en haar zucht naar veiligheid en controle beet ons in de eigen staart. We lijken de essentie te zijn kwijtgeraakt. Nu zoeken we naar wegen van vernieuwing, zonder te weten waar we precies uit gaan komen. Daarin is er ruimte voor twijfel en verwondering. Deze tussenruimte biedt een krachtige voedingsbodem voor experimenten, waarbij we doorlopend kritisch reflecteren.

Klink zit ook in de ondertussenheid. Veel deelnemers hebben afscheid genomen van de traditionele vorm van kerk zijn, zonder te weten wat het alternatief is. Dat alternatief ontdekken we bij Klink met elkaar. We evalueren doorlopend en nemen de ruimte om gaandeweg aanpassingen te maken. We willen vertrouwen hebben in deze onderneming, juist omdat we geloven dat de kerk uiteindelijk door Jezus zelf wordt geleid. En ondertussen zijn we verwonderd over de mooie samenkomsten die we soms hebben of raken we vertwijfeld als deelnemers afhaken.

Het tweede kenmerk waar de TrendRede over spreekt is 'de wederopbouw van betekenis':

Veel oude fundamenten hebben hun betekenis verloren. Mensen struikelen over de leegheid van protocollen en standaardiseringen die niet meer passen bij wat zij persoonlijk relevant achten. Er is een zoektocht naar betekenis, naar de relevantie van het individu in het grotere geheel. Mensen verbinden zich individueel en op een dynamische manier. Men verbindt zich daar waar er sprake is van toegevoegde betekenis en daar waar zij van betekenis kunnen zijn. Deze betekenis ontstaat bij de mens zelf, men wil het eigen verhaal inbrengen.

Bij Klink onderzoeken we het waarom van kerk-zijn, van rituelen en van overtuigingen. Niet om ze aan de kant te schuiven, maar om ze opnieuw van betekenis te laten zijn. Sommige klinkers zijn afgeknappt op het in hun ogen grote en logge instituut van de kerk. Vanuit het grotere verhaal van Jezus' koninkrijk zoeken we naar de betekenis van onze individuele levens. En die kan voor iedereen anders zijn. We hebben allemaal onze eigen verhalen, die een plek hebben binnen het grotere verhaal van God. En op die diverse levenswegen willen we elkaar ontmoeten, met elkaar meelopen, elkaar inspireren en ondersteunen.

⁴ <http://TrendRede.nl/wp-content/uploads/2015/10/TrendRede-2015.pdf> (20 oktober 2020)

Het derde kenmerk volgens de TrendRede 2015 is 'de orkestratie van het ongemiddelde'. Er staat:

Niemand wil gemiddeld zijn. We zijn tegen standaardisering en voor diversiteit. Mensen zijn assertief en nemen geen genoegen met enkel een passieve positie. Men wil meedoen zowel in de besluitvorming als in de productie. Daarbij is aandacht voor het potentieel van introverten, zonderlingen en dwarskijkers. De vraag is vervolgens hoe je gebruik kunt en durft te maken van het afwijkende. Dit vraagt om orkestratie. Niet top down, geen uitgestippelde strategieën en geen strakke kaders. Daarbinnen is speelruimte nodig om te dromen, om te proberen en om te falen.

Met Klink willen we niet gemiddeld zijn. We hoeven niet groots te zijn, niet spectaculair, maar wel anders. Daarbij hechten we veel waarde aan de bijdrage van de individuele deelnemers. Er is geen centrale organisatie waar we op terug kunnen vallen of betaalde kracht die de diensten voor ons organiseert. Klink maken we samen, iedereen doet mee. In die co-creatie ligt juist de kracht, zo ontdekken we. Door het loslaten van controle en het geven van kansen, neemt het eigenaarschap en de betrokkenheid van de deelnemers toe en gaat de kwaliteit van onze samenkomsten omhoog. Steeds weer zijn we onder de indruk van waar de klinkers mee komen. Velen van ons zouden ook niet meer terug kunnen naar een gewone kerk, waar je, door de ogen van een klinker, in de rol van consument wordt geplaatst om naar een one-man-show te kijken.

Uitdagingen en de toekomst

Om de vraag naar onze uitdagingen en toekomst te beantwoorden, is het handig om Klink te vergelijken met een familie. De vergelijkbaarheid tussen Klink en een familie zit in de regelmatige en ongedwongen ontmoetingen, in de kleinschalige omvang en in de diversiteit aan leeftijden. Een eerste punt van kwetsbaarheid is dan het vertrek van klinkers. We missen hen direct, zowel kwantitatief als kwalitatief. De zaal is een stukje leger, het zingen gaat wat zachter, en er rennen minder kinderen door de hal. Ook missen we de inhoudelijke inbreng tijdens de dienst, en de creatieve inbreng in de voorbereiding. Bovenal missen we het persoonlijke contact: alsof een deel van je familie vertrekt. Een tweede punt van kwetsbaarheid is ons kinderwerk. Het is bij elkaar een leuke groep van ongeveer 15 kinderen in de leeftijd van 0-12 jaar. Net als bij een familiefeestje lopen ze allemaal door elkaar, en spelen ze met elkaar. Erg leuk. Maar maak hier maar eens een passend programma voor! Of als je in groepen uiteengaait, dan heb je verhoudingsgewijs veel leiding nodig. Heel anders dan in een grote kerk die kinderen van dezelfde leeftijd klasgewijs bij elkaar kan zetten. Ook voor onze tieners is niet altijd eenvoudig om naar Klink te gaan. Waar zij vanwege hun ontwikkelfase het liefst opgaan in een groep, is dat bij Klink niet mogelijk. Gelukkig kunnen ze meedoen met het tienerwerk van de moedergemeente, maar op de zondagochtend zitten ze tussen de volwassenen. En die volwassenen hebben het goed met elkaar (net als op een familiefeestje), en praten over allerlei zaken die zij van belang vinden, en de tieners zitten er tussen, soms ongemakkelijk. En dan vraagt zo'n volwassene soms ook nog (goed bedoeld) hoe jij dat nou precies vindt of voelt. Anderzijds denk ik dat de Klink-tieners zoveel vrije vormen meemaken, dat als ze later overstappen naar een andere kerk, ze zullen moeten wennen aan de vaste liturgie, en hopelijk met waardering terugkijken op hun tienerjaren bij Klink. Wie weet gedijen ze zelf niet meer in een gewone kerk, en hebben wij van onze tieners op een bepaalde manier kerkverlaters gemaakt, zoals wij die zelf ook zijn geworden. Hopelijk zijn er in hun toekomst genoeg van dit soort nieuwe gemeenschappen waar zij zich bij aan kunnen sluiten. En de toekomst van Klink? Die is op papier kwetsbaar, maar in de realiteit heeft ons voortbestaan nog nooit op het spel gestaan. Het lukt ons, met elkaar, steeds weer de bijeenkomsten voldoende kwaliteit te geven. En waarom zouden we al te ver naar de toekomst willen kijken? We proberen een betekenisvolle kerk van nu te zijn, en dat is genoeg.

Dirk van Schepen is docent en teamleider aan de Christelijke Hogeschool Ede, (mede)initiatiefnemer van de geloofsgemeenschap Klink en als bestuurder betrokken bij de stichting voor Christelijke Filosofie. Hij studeerde Personeel en Arbeid en Filosofie en woont met zijn vrouw en drie zonen in Veenendaal.

E: dvschepen@che.nl

Een kerk van mondige makers. Reflecties bij een pionierende geloofsgemeenschap

Nadine van Hierden en Sake Stoppels

Introductie

Het verhaal van Klink laat op een eerlijke manier zien hoe men er naar zoekt in het brede kerkelijke spectrum een heel eigen plek in te nemen. Klink wil geen gemiddelde geloofsgemeenschap zijn en dat lijkt ook prima te lukken. De centrale vieringen op de zondag zijn telkens anders qua opzet, er is maandelijks een vrije zondag en doordeweeks groepswork ontbreekt. Daarmee is het in zekere zin een vreemde eend in de kerkelijke bijt en past het verhaal over Klink ook heel goed in deze rubriek. De gemeenschap heeft echt gezocht naar vernieuwing. We willen aandacht besteden aan een aantal aspecten van deze gemeenschap. Allereerst staan we stil bij het sterke accent op ieders actieve participatie. Klinkers worden geacht 'religieuze producenten' te zijn. Dat spoort met het verlangen van veel mensen naar een eigen inbreng. Tegelijk blijkt het - in het geval van Klink - geen groeiformule te zijn. Hoe zit dat? Een tweede thema dat we oppikken is dat van de 'centered set'. Deze benadering is breed omarmd binnen kerkelijke vernieuwingsprojecten. Digitalisering van gemeenschapsvorming maakt de 'centered set' benadering extra actueel en uitdagend. We onderscheiden binnen deze benadering twee dimensies, elk met een eigen dynamiek en ook eigen vragen. Een derde punt van aandacht is het 'mozaïek van kerkplekken' waar Klink een plekje in heeft willen zoeken. We ronden af met de vraag hoe fundamenteel de vernieuwing van Klink is. Daarbij vragen we ook aandacht voor een 'gathered', resp. 'scattered' benadering van discipelschap.

Verlangen naar 'religieuze productie'

Het tweede en derde citaat uit de TrendRede 2015 maken duidelijk dat we in onze tijd niet meer genoeg nemen met passieve consumptie of met een ons klakkeloos voegen naar wat wordt geboden. We willen een stem in het kapittel en ruimte voor een eigen actieve inbreng. Aan dat verlangen komt Klink tegemoet en van daaruit is ze ook ontstaan. Woorden van Paulus uit I Cor. 14 komen in gedachten: 'Wanneer u samenkomt draagt iedereen wel iets bij...'. Klink is een gemeenschap van 'religieuze producenten'. Er wordt inzet gevraagd en zo blijken mensen ook tevoorschijn te komen. Daarin wijken de vieringen van Klink af van de de gemiddelde kerkdienst waarin vrijwel alle aanwezigen vooral ontvangers lijken te zijn. Geldt de ontwikkeling die de TrendRede 2015 signaleert dan kennelijk niet voor de (meeste) kerken? Daar lijkt het wel op. Als we het toespitsen op Klink, komt de vraag op waarom het toch een kleine gemeenschap is gebleven. Veenendaal is misschien wel een van de meest kerkelijke plaatsen in Nederland. Daarmee is het recruiteringsgebied van Klink buitengewoon groot, maar de gemeenschap is in kwantitatieve zin niet gegroeid. Dat 'lot' deelt ze overigens met de meeste pioniersplekken die qua aantallen betrokkenen doorgaans ook vrij klein blijven, zeker in vergelijking met bestaande gemeenten.⁵ Zou de behoefte aan 'producentschap' binnen de kerken dan toch kleiner zijn dan de TrendRede in zijn algemeenheid vermoedt? Het is zinnig om daar nog wat langer bij stil te staan.

Herman Paul schreef – ter afronding van zijn bijzonder hoogleraarschap secularisatiestudies (RUG) – het boekje *Shoppen in advent*.⁶ Hij stelt dat we in onze tijd voortdurend worden gestimuleerd tot consumptie. We kunnen spreken van een tijd van consumentisme, we worden als het ware gedwongen tot consumptie. Die 'dwang' houdt niet halt voor de kerkdeur, maar doortrekt ook onze kerkelijke betrokkenheid. Als Paul zijn boek in het *Ouderlingenblad* samenvat, is hij op dit punt

⁵ <https://www.lerenpionieren.nl/wp-content/uploads/2017/01/Tussenstand-pionieren-januari-2017-Op-hoop-van-zegen.pdf> (geraadpleegd 7 november 2020)

⁶ Herman Paul, *Shoppen in advent. Een kleine theorie van secularisatie*, Utrecht 2019.

scherp: 'Dat springt het meest in het oog bij mensen die 'shoppen' tussen gemeenten of stemmen met hun voeten als de liturgie hun niet aanstaat. Maar iets subtieler zie je hetzelfde bij mensen voor wie de kerkdienst een zondags uitje is, vergelijkbaar met het Concertgebouw of de Efteling⁷, en bij christenen voor wie geloof een *lifestyle item* is geworden (de één doet aan kickboksen, de ander aan psalmen zingen). Hoe meer het leven versplinterd raakt, in de zin dat zondag en maandag elkaar niet meer raken, des te groter is de kans dat christelijk geloof een religieus product wordt en de kerkganger een religieuze consument.'⁸ We zien in onze tijd dat corona onze consumentenhouding nog eens versterkt. Nu we thuis moeten blijven, is er digitaal heel veel mogelijk en heeft de livestream van de eigen gemeente allerm minst een monopolie positie. En zou het kunnen dat ons verlangen zelf 'producent' te zijn – op welk levensterrein dan ook – vaak overvleugeld wordt door alle 'consumptistische' impulsen vanuit onze omgeving? Is Klink daarvan ook ergens het slachtoffer? Vergelijk deze gemeenschap bijvoorbeeld met de zeer succesvolle Veenendaalse gemeente Mozaïek 0318. We doen deze grote geloofsgemeenschap absoluut onrecht als we haar opbergen in de hoek van het consumentisme, maar ze weet wel heel goed hoe ze 'consumenten' kan bedienen.

Klink is mede ontstaan vanuit onvrede met de ervaring dat je als kerkganger in de klassieke liturgie een passieve consument bent, een toeschouwer die kijkt naar een one-man-show en na afloop daarvan weer overgaat tot de orde van de dag. Aan dat gevoel van onbehagen kunnen we niets veranderen - we kunnen ons er bovendien veel bij voorstellen en twijfelen daarmee niet aan het bestaansrecht van Klink! - maar we hebben er toch een paar kanttekeningen bij.

Consument zijn in de kerk zou je ook positief kunnen duiden als een oefening in ontvankelijkheid. Het gaat om luisteren. En luisteren is allerm minst een passieve activiteit. Consumentisme vliegt de bocht uit wanneer horen doorschiet in aanhoren zonder daadwerkelijk betrokken te zijn. Echt kunnen verstaan van wat (niet) gezegd wordt vraagt een alerte betrokkenheid op wat tot ons komt. Het kunnen zijn van een ontvangende partij is een deugd die christenen helpt om niet te vervallen in al te groot activisme: er is éerst dat Woord, dat van Godswege op ons toekomt. God gaat voorop, ons leven is een antwoord op Gods spreken.

In onze tijd wordt vaak veel van ons gevraagd. De prestatiedruk kan hoog zijn. We kunnen dan gaan zoeken naar plekken waar even niets hoeft, maar waar je juist iets krijgt aangereikt voor onderweg. De kerk wil zo'n plek zijn. Het Evangelie komt naar je toe als een gave waarbij niet direct als tegenprestatie jouw actieve inzet wordt gevraagd. Is Klink zo'n plek? Zou het kunnen zijn dat de gemeenschap mensen hier overvraagt en de lat toch erg hoog legt? Werpt Klink in haar verlangen democratisch, inclusief en co-creërend niet een te hoge drempel op voor participatie van hen die daar (nog) niet aan toe zijn?

Bij Klink wisselen de rollen van zender en ontvanger, van consument en producent, van hoorder en spreker elkaar voortdurend af. Deze rollen zijn bij Klink niet persoonsgebonden - ze kunnen wisselen per dienst, en zelfs per onderdeel van de dienst. Tijdens de interactieve verwerking transformeert de toehoorder tot inbrenger. En het is ongetwijfeld ook zo dat de spreker van de zondag in zijn/haar voorbereiding ook een luisteraar is. Dat wisselen van rollen leidt tot een vruchtbare verdieping en aanscherping van de invulling daarvan. Het deed ons denken aan de manier waarop Thomas G. Long het voorgangerschap van geestelijk leiders in de gemeente primair typeert als het zijn van getuige.⁹ Als getuige ga je namens de klinkers eerst als hoorder in gesprek met de Schriften. Ondertussen draag je hen mee in jouw voorbereiding: van de preekvoorbereiding tot de voorbeden - hun vragen en verlangens resoneren. In je achterhoofd luister je ook naar wat de gemeenschap nodig heeft: troost, bevrijding, aansporing... En bij het vertoeven bij het Woord ontstaat dat wat je te zeggen hebt. Daarmee ga je weer terug naar de gemeenschap zelf: je legt als spreker getuigenis af van wat

⁷ Bij een van de Beam kerkdiensten op NPO 2 en YouTube meldde iemand via de chat opgetogen dat ze de viering vanuit de jacuzzi meemaakten.

⁸ Herman Paul, 'De christen en de consument: in hoeverre bijten zij elkaar?', in: *Ouderlingenblad*, nr. 1120, jrg. 98 (2020), p. 9.

⁹ Thomas G. Long, *The Witness of Preaching (3rd edition)*, Louisville 2016.

je gehoord hebt. En dat doe je op zo'n manier dat de ontvanger van dat woord zelf nieuwsgierig wordt en ruimte maakt om zélf met het Woord in gesprek te gaan - al is dat niet altijd *du moment* en vindt die interactie later plaats. Deze vorm van voorgaan vraagt aandacht en ambachtelijkheid, veronderstelt een bekendheid met de gemeenschap. Waar Long in zijn model uitgaat van de 'beroepsvoorganger' die de rollen van zender en ontvanger in één persoon integreert, zien we bij Klink dat deze rollen ook goed te verdelen zijn. We zijn nieuwsgierig naar de ervaringen die men daarmee opdoet, niet alleen inhoudelijk, maar ook procesmatig: hoe worden mensen bijvoorbeeld toegerust om hun aandeel in de samenkomst voor te bereiden? Wat vergt dat van je? Wanneer is het kwalitatief gezien goed, wat spreken de klinkers daarover met elkaar af? Hoe betrek je ontwikkelingen in de context van de gemeente en de bredere maatschappij in de keuze voor invulling van samenkomsten? En ook zouden we graag meer willen weten over de rol van bijvoorbeeld tieners en gasten in de samenkomsten: zijn zij primair ontvangers of kunnen zij ook producent zijn?

Als buitenstaanders hebben we nog twee andere mogelijke verklaringen voor de blijvende beperkte omvang van Klink. Beide hebben te maken met groepsdynamica. De eerste raakt aan wat we hierboven al schreven. Is Klink misschien te klein en te actief om aantrekkelijk te kunnen zijn? Ongemerkt aanschuiven op de achterste bank is bij Klink niet mogelijk. Je kunt als nieuwkomer simpelweg niet gezien worden en dat kan een drempel opwerpen. In de volgende paragraaf werken we dit punt vanuit het 'centered set' denken nog iets verder uit. Een tweede denkbare verklaring heeft ook met groepsdynamiek te maken. Hoezeer een groep ook open wil zijn naar haar omgeving en nieuwkomers wil verwelkomen - en Klink wil dat nadrukkelijk - toch kan er gemakkelijk een drempel ontstaan als de groepsleden zeer vertrouwd met elkaar zijn. Voor nieuwkomers kan dat belemmerend werken. De kracht van de gemeenschap - diepe onderlinge verbondenheid - is dan ook ergens haar zwakte. Tegen wil en dank en vaak ook onwetend kan een groep op die manier meer een gesloten karakter krijgen dan haar lief is.

Centered set

Klink's keuze voor een centered set benadering spoort met wat we overwegend zien in de pionierswereld. Er is vaak een kleine, toegewijde kern met daaromheen een schil van mensen die zich meer los-vast verbinden met de gemeenschap. Deze benadering wordt in onze dagen ook door meerderen gepropageerd bij het nadenken over de toekomst van de kerk.¹⁰ Geen scherpe grenzen (in de vorm van bijvoorbeeld een ledenregister), enkel een kern waaromheen mensen zich scharen. Het loont de moeite Klink nog eens wat beter te bekijken vanuit deze benadering.

Een 'centered set' benadering kent minstens twee dimensies: de mate van participatie en de mate van instemming met de identiteit of basisovertuigingen van de groep. We kijken naar beide dimensies, te beginnen met de participatie. Klink verwacht actieve participatie van de betrokkenen. Hierboven ging het daar al over. Een achterste bank waar we ongemerkt aan kunnen schuiven of een pilaar waar we anoniem achter schuil kunnen gaan, lijken te ontbreken. Misschien is een 'bounded set' hier toch dichterbij dan de klinkers voor waar willen hebben.

Belangrijk in dit verband is ook de huidige digitalisering van participatie en gemeenschapsvorming. Nu corona ons gedwongen heeft te digitaliseren, versterkt dat nog eens het 'centered set' denken. Via livestreams kunnen we op afstand aanhaken en meedoen, zonder ons zelfs maar bekend te hoeven maken. Zo kan er een brede 'digitale schil' ontstaan rond een offline gemeenschap. Deze 'digitaliteit' zal vermoedelijk ook niet meer voorbijgaan. Klink kent geen livestreaming van haar vieringen. Dat past niet bij het interactieve karakter van de vieringen. Ze heeft dus goede gronden om camera's uit te laten, maar tegelijk beperkt dat wel het 'centered set' karakter. Tegenwoordig zoeken veel mensen 'veiligheidshalve' eerst digitaal contact met een geloofsgemeenschap, bijvoorbeeld via de website en nu ook via livestreams. Als dat bevalt, kan een volgende stap een

¹⁰ Zo bijvoorbeeld Rammelt Meijer en Peter Wierenga, *Herkerken. De toekomst van geloofsgemeenschappen*, Amersfoort 2020 (besproken in *Inspirare* 2020-4).

daadwerkelijk bezoek aan de gemeenschap zijn. Hoe Klink hier opereert, vertelt het verhaal niet, maar hier liggen wel kansen. Digitaal kunnen gemeenten een zeer gastvrije virtuele achterste bank creëren die nieuwsgierigheid opwekt. Klink heeft een eigen website, maar in het artikel van van Schepen is dat letterlijk niet meer dan een voetnoot. We hebben geen zicht op de digitale presentie van Klink, maar hier liggen zeker kansen, bijvoorbeeld via het aankondigen van de thematische cycli via de sociale media. Er is dan immers altijd een ‘alibi’ om een keer langs te komen.

De tweede dimensie van het centered set denken vraagt ook de aandacht. Hoe strikt is een gemeenschap als het gaat om iets als bijvoorbeeld een geloofsbelijdenis? De afbeelding in het artikel van van Schepen laat een kruis zien als kern, in de tekst wordt het uitgelegd als ‘Jezus volgen’. De ene mens staat dichtbij deze kern, de ander staat (nog) op meer afstand. Ook mensen die zich van de kern af bewegen, horen er blijkens het plaatje bij. Dat laat iets zien van ruimte voor ieders zoektocht en voor de veelkleurigheid daarbinnen. Klink wil niet eenkennig zijn. Dat blijkt ook uit de manier waarop ze zich tot het baptisme rekent. Ze wil aangesloten blijven op deze traditie, maar noemt zich baptist met een kleine b. De doop op belijdenis – in zekere zin te zien als expressie van een *bounded set* benadering – is bij Klink geen factor rond lidmaatschap. Daarin kiest de gemeenschap dus een heel eigen, open weg. Van Schepen schrijft dat de gemeenschap vanuit het grotere verhaal van Jezus’ koninkrijk zoekt naar de betekenis van dat verhaal voor ieders persoonlijke leven. ‘We hebben allemaal onze eigen verhalen, die een plek hebben binnen het grotere verhaal van God.’ Theologisch-inhoudelijk lijkt er veel ruimte te zijn voor een eigen invulling van ‘Jezus volgen’. Klink lijkt zo een geloofsgemeenschap te zijn die pluraliteit omarmt en in dogmatische zin geen scherp profiel heeft. Tegelijk zal ze niet kleurloos willen zijn en met alle theologische winden willen meewaaien. Dat roept de vraag op waar de klinkers elkaar in vinden. We zijn bijvoorbeeld wel benieuwd naar de favoriete liederen van de gemeenschap en naar aspecten van ‘navolging’ die in het bijzonder de aandacht krijgen - of die mogelijk juist consequent onderbelicht blijven.

Mozaïek van kerkplekken

Binnen de Protestantse Kerk wordt tegenwoordig gesproken van een mozaïek van kerkplekken.¹¹ Daarmee wordt bedoeld het veelkleurige, interacterende geheel van bestaande en nieuwe gestalten van geloofsgemeenschap. Klink past heel goed in dit plaatje, zeker ook in haar verbondenheid met de moedergemeente en met de Unie van Baptistengemeenten. De gemeenschap heeft niet gekozen voor volstrekte zelfstandigheid, ze heeft een inbedding gezocht in een denominatie en contact gehouden met de moedergemeente. Dat is een keuze die getuigt van wijsheid. Michael Moynagh, de huistheoloog van de Britse *Fresh Expressions* beweging, schrijft dat voor elke geloofsgemeenschap vier relaties constitutief zijn: met God, met elkaar, met de samenleving en met het bredere lichaam van Christus.¹² Bij een mozaïek van kerkplekken verdient de laatste – vaak onderbelichte – relatie speciaal de aandacht. Van Schepen schrijft dat ‘het uittredingsproces’ uit de moedergemeente niet zonder slag of stoot ging, maar de relatie is wel gebleven. De jongeren uit Klink kunnen zich bijvoorbeeld aansluiten bij het jongerenwerk van de moedergemeente. In het eerste jaar van Klink was er regelmatig contact, maar dat is mogelijk minder geworden. We krijgen niet echt een beeld van hoe de relatie tussen Klink en de moedergemeente nu is. Is deze mogelijk verzwakt of wat verwaterd? En heeft Klink ook contacten met andere Veenendaalse geloofsgemeenschappen? Het mag duidelijk zijn dat een kleine gemeenschap er geen uitgebreid (formeel) netwerk op na kan houden, maar hier ligt wel een belangrijke vraag: in hoeverre ziet Klink zichzelf op actieve wijze als een deel van een groter kerkelijk mozaïek?

Deze vraag stellen we bepaald niet alleen aan Klink. De brede kerkelijke praktijk leert dat misschien wel de meeste geloofsgemeenschappen aan zichzelf genoeg hebben. En hoewel dat zeer begrijpelijk

¹¹ Zie de nota *Mozaïek van kerkplekken. Over de verbinding tussen bestaande en nieuwe vormen van kerk-zijn*, Utrecht 2019, <https://www.protestantsekerk.nl/thema/mozaiek-van-kerkplekken/> (11 november 2020).

¹² Michael Moynagh, *Church for Every Context. An Introduction to Theology and Practice*, London 2012, p. 106 ev.

is, zouden we samen met Klink wel willen zoeken naar haar betekenis in de toekomst. Is het genoeg om een betekenisvolle kerk in de ondertussenheid te zijn, voor de mensen die nu bij Klink horen, of mag (moet) je als gemeente ook verder kijken dan je eigen neus lang is? De zorgen die Van Schepen beschrijft ten aanzien van de betrokkenheid van tieners zien we op veel meer plekken. En zou juist daarom de investering in aansluiting bij het bredere verband van kerkplekken niet belangrijk zijn, zodat er in dat mozaïek een natuurlijke overgang tussen de ene stijl en de andere smaak ontstaat? Zodat mensen niet tussen wal en schip raken, maar goed begeleid een nieuw passend kerkelijk thuis vinden? Zodat lidmaatschap misschien niet voor het leven aan deze geloofsgemeenschap verbonden is, maar er wel duurzame verbondenheid ontstaan aan het Lichaam van Christus, geconcretiseerd in betrokkenheid bij verschillende kerkvormen door het leven heen?

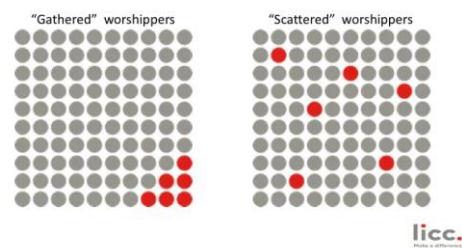
Kleine huisgemeenten en grote gevestigde kerken hebben elkaar nodig. De één is beter in nieuwkomers laagdrempelig laten kennismaken met het evangelie, de ander is actief bij de achterdeur waar afhakers ongezien dreigen weg te gaan, een volgende plek voedt meer traditioneel gelovigen. Natuurlijk hebben zij hun eigen focus en aanpak, maar zij worden méér kerk in verbinding met elkaar.

Vernieuwing, transitie of transformatie?

Het valt op dat in het verhaal Klink een aantal woorden regelmatig terugkeren: fris, vernieuwend, meer variatie, nieuwe ideeën, hoog experimenteel karakter. Van Schepen gebruikt deze woorden vooral om de *vormen* te beschrijven waarin Klink zoekt haar eigenheid. Ten opzichte van haar moederkerk, maar ook ten opzichte van andere Veenendaalse kerken op het palet lijkt Klink goed geslaagd een eigen onderscheidende gedaante van een geloofsgemeenschap te vormen. Maar wat voor soort vernieuwing brengt Klink? Is dat 'oppervlakkige' aanpassing van de vormen van vieren en organiseren, gewoon vernieuwen als een eerste-orde-verandering? Of is hier sprake van een transitie, een gedaanteverwisseling, oftewel een tweede-orde-verandering, waarin elementen uit andere denominaties worden gecombineerd en ingezet tot iets nieuws? Of gaat het nog verder, zijn dit de kiemen van een transformatie, de vorming van een heel nieuwe gedaante, iets wat we ons nu nog niet kunnen voorstellen, een zogenaamde derde-orde-verandering?¹³

Hier is de vraag welke rol de *inhouden*, de theologische overtuigingen van de klinkers spelen. In hoeverre worden deze beklopt, besproken, bediscussieerd gaandeweg het bestaan van Klink? Welke spannende vragen komen er op in het hanteren van een 'centered' benadering van de Klink-theologie? Wat geeft houvast, wat is opgeefbaar? En wat betekent dat voor hoe Klink een vernieuwende geloofsgemeenschap wil zijn en blijven?

Daarover nog iets aan de hand van wat Van Schepen in dit artikel slechts zijdelings aanstipt. Als 'doel' van de geloofsgemeenschap zou je de welbekende drieslag 'groei in de relatie met God, groei in de relatie met elkaar en groei in de relatie met de wereld (schepping, maatschappij)' kunnen gebruiken. Het valt op dat Van Schepen in het artikel vooral de eerste twee elementen uitwerkt. We zijn benieuwd hoe Klink zich oefent in die laatste, de verbinding met de wereld, en wat daar de rationale achter is. We doen een voorzet om dit te expliciteren. Hoewel het lijkt alsof Klink alleen op zondag actief is, zijn de klinkers door de week op hun werkplekken te vinden, op schoolpleinen en op sportclubs (coronaproof). We moesten daarbij denken aan de benadering waar o.a. Hudson gewag van maakt.¹⁴ Hij onderscheidt twee typen discipelschap in verhouding tot de maatschappij. De 'gathered' christenen zoeken elkaar op en beleven kerk-zijn vooral met elkaar. De 'scattered' christenen vinden elkaar ook op gezette tijden, maar benaderen kerk-zijn minder als een gezamenlijke

¹³ Hans Vermaak en Leon de Caluwé, *Leren veranderen*, Deventer 2019.

¹⁴ Neil Hudson, *Scattered & Gathered - equipping disciples for the frontline*, London 2019.

onderneming. Eerder zien zij het netwerk dat zij in het alledaagse leven opbouwen als een kans om iets van het Evangelie in woord en daad te leven. De eigen omgeving biedt daarvoor voldoende aanknopingspunten. De klinkers ('mondig, creatief en geoefend in vrije meningsvorming') kunnen en durven dit wel aan, en kiezen de meeste tijd van de week voor een 'scattered' kerkmodel. Alleen op zondag wordt er een 'gathered' model zichtbaar. Daar, in de kleine kring van Klink doen de klinkers volop ervaring op met het vorm en stem geven aan het Evangelie. Die ervaring kan hen helpen om dat ook in de niet-kerkelijke setting van het alledaagse leven te doen. We zijn benieuwd of en hoe klinkers in de verbinding met collega's en buurtgenoten delen van wat hen op zondag voedt en inspireert. Met deze 'scattered' benadering vormen de klinkers misschien wel een voorhoede van een nieuw, veranderd kerkelijk landschap in post-coronatijd. Deze tijd dwingt de kerk zich te herbezinnen op allerlei binnenkerkelijke activiteiten. Voor velen bleken de vrijkomende avonden ook een verademing te zijn. Zitten we als kerk te veel in de organisatie-modus?¹⁵ Zou Klink met haar lege weekagenda een functie voor andere kerken kunnen hebben? We laten ons graag inspireren.

Nadine van Hierden is docent organisatiekunde bij het Centrum voor Beroepsvorming en Spiritualiteit, verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit.

E: b.van.hierden@pthu.nl

Sake Stoppels is lector Theologie aan de Christelijke Hogeschool te Ede en wetenschappelijk beleidsmedewerker binnen de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland. Hij is lid van de redactie van Inspirare.

E: sstoppels@che.nl

¹⁵ Thomas S. Rainer, *The Post-Quarantine Church*, Carol Stream 2020. Zie ook de bespreking van het boek in het vorige nummer van dit tijdschrift (*Inspirare* 2020-4).